

Kabán Annamária, Szövegek színeváltozása Szórend és értékszerkezet

Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005. 170 lap

1. A szerző ismert név a magyar szövegtani szakirodalomban. Kandidátusi értekezésének (A magyar tudományos stílus a kezdetektől a felvilágosodás koráig. Szemiotikai, szövegnyelvészeti megközelítés. Bp., 1993.) megjelenése után publikált tanulmányainak, könyveinek sorában egyre nagyobb a részaránya azoknak a közleményeknek, amelyeknek a tárgya valamilyen szövegtani jelenség (például aktuális tagolás, szövegszervező elv) vizsgálata egy-egy szépírói alkotásban. Mindez stilisztikai, sőt ma már *szövegstilisztikai* vizsgálatot jelent. Ehhez hasonló az, hogy a vizsgált jelenséget nem egy esetben retorikai alakzatnak (is) tekinti, és ez esetben is utalhatunk egy interdiszciplináris kettősségre, arra, hogy van *szövegretorika* (GEOFFREY N. LEECH – MICHAEL H. SHORT, *Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. Longman, London–New York, 1981. 209).

2. Ismertető kötet is ebbe a témakörbe tartozik. Könyvében ugyanis „a magyar nyelv szabad szörendjéből adódó művészi **lehetőségeket**” villantja fel több költő versében, továbbá „a szavak, szövegek sajátos színeváltozását próbálja nyomon követni – a szórend, a mondat szerkezet, a ritmus, a hangzó vers dallammozgása, a művészi képek és alakzatok együttesében” (fülszöveg, l. még 8). A szerzőnek ebből a témajelzéséből több megjegyzését is szeretném kiemelni és értelmezni.

Az egyik a vizsgálati tárgyak felsorolásában szereplő *s z ó r e n d*, ami kötetének alcímében is szerepel: szórend és értékszerkezet. Ez minden bizonnyal azt jelentheti, hogy a vizsgált szerkezeti jelenségeknek közvetlen vagy közvetett kapcsolata van a szórenddel. – A másik megjegyzése könyvének a fő címében olvasható *s z í n e v á l t o z á s r a u t a l* (szövegek színeváltozása), amit ZOLNAI BÉLA magyarázatával próbál megvilágítani, azzal, hogy ZOLNAI szerint a beszédnek van belsőbb metamorfózis: a szavak érték hullámzása, érzelmi sűrűsödése és kihülése, és szerinte ez a nyelv igazi színeváltozása (7). – Ehhez kapcsolódik a címbe *l i t e r a t u r a* (szöveg szerkezetére vonatkozó megjegyzés is, ugyancsak ZOLNAI BÉLÁnak az a magyarázata, hogy „ritmikailag úgy helyezni és olyan foglalatba ötvözni a szót, hogy jelentését kiteljesedve öltse magára, és lényegbevágónak, addig soha nem hallottnak mutatkozzék” (7). – Idetartozik még az is, ami a fejezetek címéből is következik (például ellentét, párhuzam, fokozás), az, hogy a szóban forgó szövegtani jelenségeket retorikai alakzatként vizsgálja: a mondat szerkezeti lehetőségek „retorizált alakzatként öltönek testet” (8), így érthető, hogy *r e t o r i z á l t s z ö v e g s z e r k e z e t e k* ről beszél (151). És mindennek a magyarázatát is olvashatjuk: a szóban forgó szerkezeti lehetőségek „a költői szövegekben meghatározott kommunikatív, pragmatikai tényezők hatására” lesznek retorikai alakzattá (8).

3. A kötet tizenegy fejezete mellett három elméleti tartalmú tájékoztató fejezet is van: „Előszó”, „Elméleti-módszertani bevezetés”, valamint „Zárszó helyett” című befejezés.

A fejezetek tárgyak szerint három témakörbe sorolhatók. Az elsőhöz tartozókban a következő jelenségeket vizsgálja alakzatként: ellentét és párhuzam, ellentét és fokozás, hasonlat és ellentét, ismétlés, továbbá egy komplex alakzat, amiben a hasonlat szövegszintű adjekciós (hozzáadó) alakzattá tágul, és ebbe épül kilenc alakzat, köztük a hangzó vers alakzatai (95). – A második témakörbe tágabb foglalatú jelenségeket von: versszak és mondat tagolás, továbbá nyelvtani, logikai és hangzásszerkezet, négy sorosok értékszerkezete, egy versszöveg színeváltozása. – A harmadik témakörbe a fordítások tartoznak. Az egyik fejezetben párhuzamos fordításokat vizsgál, mégpedig Paul Verlaine „Az én meg-hitt álmom” című versét Ady és Tóth Árpád fordításában. Egy másodikban pedig egy román költő, Ștefan Augustin Doinaș egy versében és két magyar (Veress Zoltán és Markó Béla) fordításában a feszítés-öldás szövegszervező stratégiáját mérlegetli.

Az esetek többségében a felsorolt jelenségek vizsgálatához valamilyen átfogó szövegtani kategória társul: szövegalakító és szövegformáló szerep, szövegépítés, szövegszervező stratégia, vagy pedig valamilyen tág körű összegező kategória: értékszerkezet, (oszilláló előidézéssel) többszörjelentések (81) vagy egy versszöveg színeváltozása. – A vizsgálatok alapja egy vagy több költemény. A fentebb már említett Verlaine és Doinaș mellett a következők szerepelnek: Petőfi (négy versével), Dsida Jenő (két versével), Horváth Imre (több négy soros versével), valamint Vajda János és Ady Endre (egy-egy versével).

4. Érdekes és tanulságos is a fejezetek felépítése és tárgyalásrendje. Ezt a következő fejezettel példázzuk: „Ellentét és fokozás a szövegépítésben (Petőfi Sándor: Egy gondolat bánt engemet...)”.

A szerző a vizsgálatát egy globális megjegyzéssel kezdi: „A költemény hatalmas érzelmi kitörés, romantikus rapszódia” (37), amely az érzélem, a hangulat, a gondolat sokféle változatát foglalja magában. És ebben lényeges a kifejező forma jellege és szerepe. – Ezt követően a szövegtani megközelítésekben már magától értetődően az intertextualitás alapján a költő idevonja a költő több más versét, amelyek „forradalmi látomásai sorába” (37) illeszkednek, mint amilyen a „Véres napokról álmodom” vagy „Az ítélet”. – Aztán megállapítja, hogy a versben „az ellentét dominál” (39), mint

amilyen például ez: „a lassú halállal (Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál) ellentétben az elemi természeti erők okozta hirtelen halál képe fogalmazódik meg” (42): *Legyek fa, melyen villám fut keresztül*. A természeti képek után a cselekvő halál víziója következik, amely az előbbivel, a természetivel alkot ellentétet: *Ott essem el én / A harc mezején*. – Az ellentétet a fokozás és a párhuzam erősíti: *Ott folyjon az ifjúi vér ki szíveimből... S holtestemen át... S ott hagyjanak engem összetiporva*. Mindemellett a szerző párhuzamos szerkezeteket is idéz: *Ne ily halált adj, istenem, / Ne ily halált adj énnekem*. – Mindezeket megvilágítja a vers ritmikai felépítésével, melódiájával, rímtechnikájával, a mondatok hangsúlyviszonyaival az esetek többségében verssorok szerinti tagolásban.

És teszi ezt a szerző a még mindig elhanyagolt funkcionális verstan elvei és igényei alapján, ami kétségkívül nagy érdeme. Jó példa erre a fentebb felsoroltak közül az a megállapítása, hogy a vers dinamizálódó részeiben (Ott essem el, fújó paripák, száguldjanak) a versritmus anapesztusba vált át, ami felgyorsítja a tempót, és így a mozgalmasságot érzékelteti (45).

5. Ennyit röviden a vizsgálat tárgyáról és szempontjairól. Egyfajta összegzésként megállapíthatjuk, hogy a leírások, megközelítések sajátos műfaja az egy-egy irodalmi alkotáshoz kötött *j e l e n - s é g v i z s g á l a t*, ami különben összehasonlíto eljárásokat is feltételez, de azt is, amiről a fordítások esetében gyakran megfelelnek: a nyelvkarakterológiai sajátosságok figyelembevételét. – A vizsgált jelenségek itt az elsődlegesen retorikai alakzatként felfogott és az esetek többségében szövegtani kategóriák, így a vizsgálat interdiszciplináris jellegű, hisz alapja a retorika és a szövegtan összefonódása. Mindez hasonlít a társtudomány, a stilsztika egyik ágához, a stilsztikai minősítéshez, amely már jó ideje ugyancsak szövegtani megalapozottságú. – Mindezek a szerző kötetének tárgyát, mélyebb alapjait megvilágító elméleti és diszciplináris kérdések, amelyeknek csak egy része kerül szóba az ismertett kötetben, de azok sem eléggé explicit módon, mint ahogy a vizsgálatokból lesűrhető eredmények, következtetések is csak egy egészen rövid („Zárszó helyett” című) fejezetben olvashatók.

Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy KABÁN ANNAMÁRIA legújabb kötete tüzetes és sok irányú vizsgálatok eredménye. Feltétlen elismerés illeti munkájának azt az elvét és műveleti jellemzőit, amelyek – egy-egy irodalmi alkotáshoz való kötöttségében – a szövegközpontúság, a szöveg szemlélet elvét valósítják meg, amely nélkül ma, a textológia virágkorában aligha lehetünk meg. – Külön figyelmet érdemelnek még azok a megjegyzései, amelyek a szerző szaktudományi ismeretei alapján jó érzékkel tapintanak rá a szövegösszefüggésbeli tényekre. És jól kivehető az a textológiai háttér, amely kezdettől fogva megvolt a szerző szaktudományi munkásságában, s így hozzájárulhatott vizsgálatainak eredményességéhez.

SZABÓ ZOLTÁN